

הרב שמעון לוי

לע״נ

הנשמות הקדושות הרוגי תשס״ח
 בחורי חמד תלמידי ישיבת
 ״ירושלים לצעירים״ ו״מרכז הרב״
 שנטבחו בדם קר ע״י בני עוולה
 בעת שישוב והגו בתורה הקדושה וקידשו
 שם שמים בעומדם על משמרתם משמרת התורה
 ת.נ.צ.ב.ה.
 במחיצת הקדושים ״הרוגי הטבח בשנת תרפ״ט״
 בישיבת ״כנסת ישראל״ בחסון וכל ההרוגים על קידוש ה'

מֶרֶן הַגָּאוֹן

הרב אברהם כהנא שפירא זצ״ל

השילוב של ראש ישיבה גבוהה וראש אמות בתי הדין, הוא שילוב נדיר בעולם התורה בכלל ובעולם הישיבות בפרט. באשר שני אלה הם שני תחומים שונים עם התמחויות שונות. אמנם שני תחומים אלה משיקים זה לזה ויונקים מאותה תורה קדושה, עם זאת הכישורים הנדרשים לכל אחד מהם, שונים אלה מאלה, ונדרשות תכונות נפשיות מיוחדות לכל תחום ותחום משני תחומים אלה. ראש הישיבה שהוא גם גאון בתורה וביראה, עסוק בכל שעות היממה בדאגה לתלמידי הישיבה הן לכל אחד כפרט והן לכלל תלמידי הישיבה. ראש ישיבה חש אחריות עצומה לכל ענייני הישיבה בכל התחומים הרוחניים וגם בצדדים הגשמיים. בנוסף לכך, ראש הישיבה מוסר שיעורים בישיבה במסכת הנלמדת בישיבה הן שיעורים כלליים והן שיעורי ״חברות״ לקבוצות בחורים מהשנתונים השונים בישיבה, והוא מתווה בעצם את אופייה של ההנהגה הרוחנית והמוסרית אשר תשרור בישיבה. ראש הישיבה הוא גם הדמות והאישיות המקנה לישיבה את דמותה ואת דרכה הרוחנית הייחודית בתוך עולם הישיבות. לכן גם שיחות המוסר והמחשבה הניתנים ע״י ראש הישיבה הן מלאכת מחשבת מיוחדת במינה. ראש הישיבה מתווה את דרך הלימוד בשיעורים הכלליים בגמרא הניתנים על ידו, ומתווה את דרך החיים של תלמידי הישיבה המצטופפים בצל קורתו. בשיחות המוסר ובשיעורי המחשבה מעצב ראש הישיבה את דמותם של חניכיו בני הישיבה, ובונה את עתידם הרוחני לכל ימי חייהם. הדאגה לכל תלמיד בישיבה ולבעיותיו הייחודיות והאישיות מדירה שינה מענינו של ראש הישיבה, באשר מלבד שכואב את כאבו האישי והפרטי כאב הדואג לבנו. עליו גם לתת פתרונות יצירתיים לכל בעיה ולכל תלמיד, ולעודד את רוחם של כל הפונים אליו, הרואים בו ובהצעותיו והמלצותיו סוף פסוק ופסק הלכה מחייב.

מאידך, ראש אבות בתי הדין ראשו ורובו נתון לבעיות ההלכתיות, למצוקות המשפחתיות ולבעיות הקשות והחמורות בעניינים שבינו לבניה. תיקים רבים מונחים לפניו וכל תיק מספר את סיפורו, כולם נראים זהים כלפי חוץ, אך אינו דומה אחד למשנהו. פעמים נדירות התיק נסגר עם פתרון משביע רצון של כל הצדדים. מרבית התיקים אוגרים בתוכם בעיות קשות של שלום בית, של פירוק משפחות, ושל ילדים רבים הנמצאים בין הפטיש לסדן בעקבות חיי משפחה שהתערערו והם מוצאים את עצמם חסרי בית ומנוחה. רבים מהם אף מוצאים עצמם נעים ונדים בין שני בתים, בית האב ובית האם, ומצוקתם גוברת והולכת ככל שהם מתבגרים וחיים את הסבל והיסורים שעובדים עליהם ועל הוריהם. דיין בבית הדין חש את הכאב המשפחתי, אך גם עליו לתת פתרונות הלכתיים לכל תיק, לכל משפחה ולכל ילד. לכן, גם כשיושב בביתו לכתוב פסק הלכה למקרה הנידון, הרי ראשו ורובו נמצא בתוך הבעיה שחותר למצוא לה פתרון.

כאמור, שני תחומים אלה מחייבים את העוסק בכל אחד מהם להיות מסור כולו ובכל שעות היממה לתחום בו הוא עוסק, כדי להתמודד בהצלחה עם האתגרים המזמנים לו כל אחד מהתפקידים האלה. לכן, ראש ישיבה לא שימש כאב בית הדין, ואב בית הדין לא שימש כראש ישיבה, מאחר שכל אחד מן התפקידים דורש שהעוסק בו יהיה נתון כולו אליו ובמשרה מלאה, ויתן את כל דעתו למשימה שלפניו.

מרן הגאון הרב אברהם כהנא שפירא זצ"ל היה בין היחידים שנטל על עצמו עול כפול זה, ובתקופה בה שימש גם כרב ראשי לישראל, הוא נטל על עצמו גם את עול ההנהגה הציבורית ושמירה על זהותה היהודית של מדינת ישראל בתקופה סוערת ורוויית מתחים בין הציבורים השונים המרכיבים את האוכלוסייה המגוונת של מדינת ישראל.

לזכרו ולעיני נכתב פסק הלכה זה, הדין אמנם בבעיה ספיציפית המתעוררת לעתים בתוך קהל מתפללים שהוא בדרך כלל ציבור מוגדר כשומר תורה ומצוות, ולא בבעיה קרדינלית הנוגעת לחיי האומה והעם, אבל דווקא הדקדוקים ההלכתיים בכל אחד מהעניינים הדורשים התייחסות הלכתית, היו נר לרגליו בכל התחומים כולם ללא הבדל אם הם שייכים לחלק "אורח חיים", "יורה דעה", "אבן העזר" או "חושן משפט", כי מי שההלכה היא נר לרגליו, נתון כולו למציאת פתרון הלכתי לבעיה הנצבת לפניו, ותהיה זאת בעיה אישית- פרטית, או בעיה ציבורית- כללית.

עליית "מפטיר" לבעל "יארצייט" או לחתן בשבת שלפני ה"יארצייט" או החתונה

שאלה

בדבר השאלה שהתעוררה בשבת, באחד שיש לו "יארצייט" על אחד מהוריו באמצע השבוע, שעל פי המקובל נוהגים לתת לו עליית "מפטיר" בשבת שלפני היארצייט, ובאותה שבת התפלל בבית כנסת זה חתן שחתונתו נקבעה לאמצע השבוע, ושגם לחתן נהגו כידוע לתת עליית "מפטיר" בשבת שלפני החתונה, ושניהם מתפללים קבועים באותו בית הכנסת. השאלה היא, למי זכות קדימה לעליית "מפטיר" האם לבעל היארצייט, והחתן יקבל עלייה רגילה, או שיש לתת עליית "מפטיר" לחתן, ובעל היארצייט יקבל עלייה רגילה.

תשובה

תחילה ברצוני לעקור טעות נפוצה של חלק מגבאי בתי הכנסת המופקדים על עניין זה. כידוע, ה"משנה ברורה" ב"ביאור הלכה" בסימן קל"ו, העתיק את דיני הקדימה של החיובים השונים מדברי ה"מגן אברהם" בסימן רפ"ב שמקורם ב"לבוש", והמג"א הביא אותם בתוספת נופך משלו. כ"כ, הביאם ר' שלמה גאנצפריד ב"קיצור שולחן ערוך" שלו (בסימן ע"ח סעיף י"א). גם "ערוך השולחן" (סימן רפ"ג סעיפים ב' ו"ג) הביא את סדר החיובים בסדר קצת שונה בשם תקנות מהר"ל מפראג.

- א -

יש לציין, שכל הפוסקים הביאו אך ורק את סדר הקדימה של החיובים השונים, כאשר מדובר ב"עליות" רגילות שפעמים הן מועטות, וישנם בעלי חיובים רבים, וצריך לדעת מי קודם למי בעליה הרגילה ומי נדחה מפני מי מבין שבעת העולים לתורה בשבת, ואף אחד מהם לא התייחס כלל וכלל לעליית "מפטיר". אע"פ כן חלק מן הגבאים המכירים את סדר הקדימה שהביא ה"ביאור הלכה" טועים וסבורים שסדר הקדימה מתייחס גם ל"עליית מפטיר". טעות זו נובעת מהבנה לא נכונה בדברי ה"ביאור הלכה". מאחר שה"ביאור הלכה" כתב בראש רשימת החיובים חתן ביום חופתו, וכן חתן בשבת קודם החתונה שמזמין אותו, ורק לאחר מכן כתב "יארצייט" בשבת, שהוא יום שמת בו אביו או אמו, ורק בסוף הרשימה הביא שיש לתת עלייה לתורה בשבת שלפני ה"יארצייט" לבעל "יארצייט" שיום ה"יארצייט" של אחד מהוריו חל באמצע השבוע ולא בשבת,

שאינו דוחה כל חיוב אחר, לכן הם סבורים שכיוון שמי שיש לו "יארצייט" על אחד מהוריו באמצע השבוע נמצא בסוף רשימת החיובים, הרי זה כולל גם "עליית מפטיר". ולכן כיוון שנהגו לתת לחתן "עליית מפטיר" בשבת שלפני חתונתו, וגם לבעל ה"יארצייט" נהגו לתת "עליית מפטיר" בשבת שלפני יום היארצייט על אחד מהוריו, לכן, אם נמצא בבית הכנסת חתן בשבת שלפני חתונתו, ובאותו בית כנסת ישנו גם בעל "יארצייט" בשבת שלפני יום היארצייט, הרי שזכות הקדימה לעליית מפטיר תהיה לחתן ולא לבעל היארצייט, ובעל היארצייט יידחה לעליה רגילה, שהרי החתן קודם לבעל היארצייט, אך כאמור, זו טעות בידם.

אין ה"ביאור הלכה" ולא אף אחד מן הפוסקים שהבאנו לעיל מתייחס כלל וכלל לעליית מפטיר אלא לעליות הרגילות שבהן אכן יש לחתן זכות קדימה על פני חיובים אחרים, כולל בעל היארצייט, ואכן חיובים אחרים נדחים מפניו, כאשר אין מספיק עליות לכולם, אך אין הדין כן בעניין עליית מפטיר וכפי שנוכיח להלן.

כ"כ, לא יתכן שהפוסקים שהבאנו התייחסו בדבריהם גם ל"עליית מפטיר", שהרי המנהג לתת "עליית מפטיר" לבעל היארצייט בשבת שלפני יום היארצייט הינו מנהג חדש שהונהג בערך לפני כמאתיים וחמישים שנה, וכפי שכתב מרן החיד"א בספרו "ברכי יוסף" (אורח חיים ריש סימן רפ"ד): "ועתה נתפשט עוד באיזה מקומות דבהגיע תור זמן אב ואם בכל שנה, הבן מפטיר בשבת הקודם". ואילו ה"לבוש" - שהוא ר' מרדכי יפה "בעל הלבושים" - שהוא המקור של "סדר החיובים" כמובא ב"לבוש" סימן רפ"ב, שאותם העתיק ה"מגן אברהם" וכן העתיק אותם בעל ה"משנה ברורה" ב"ביאור הלכה", חי לפני כ-450 שנה בזמנו של מרן ר' יוסף קארו, והיה תלמידם של המהרש"ל והרמ"א ומראשי "ועד ארבע ארצות", אשר בזמנו עדיין לא היה קיים מנהג זה לתת "עליית מפטיר" לבעל היארצייט בשבת שלפני יום היארצייט, וא"כ, לא יתכן ש"סדר החיובים" של בעל ה"לבוש" מתייחס ל"עליית מפטיר" לבעל היארצייט בשבת שלפני יום היארצייט, כאשר מנהג זה עדיין לא נהגו בו ואף לא ידעו ממנו. אמנם הרמ"א בהלכות אבלות כתב את מעלת "עליית מפטיר", אך הוא התייחס למעלת "עליית מפטיר" שמקבל בן הנפטר לעילוי נשמת אחד מהוריו בתוך י"ב חודש לפטירתם, ולא התייחס כלל לשבת שלפני יום היארצייט, שכאמור זה מנהג חדש שנהגו בו רק במאתיים וחמישים השנים האחרונות.

וז"ל הרמ"א שם (יורה דעה סימן שע"ו סעיף ד'): "ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב, ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש, וכן נהגו להפטיר בנביא, ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם". ואכן מעלה גדולה היא "עליית מפטיר" שנותנים לבן הנפטר לע"נ אחד מהוריו,

ביום היארצי"ט או בכל אחד משבתות השנה שבתוך י"ב חודש בשנה הראשונה לפטירה, וכפי שנוכיח להלן, אך לא הוזכר כלל בכל המקורות האלה מעניין "עליית מפטיר" בשבת שלפני יום היארצי"ט, שהוא כאמור מנהג שנהגו בו בשנים האחרונות ולא יותר, אף שמקורו של "עליית מפטיר" לע"נ הנפטר יסודו בהררי קודש, וכפי שנביא להלן. המנהג לתת "עליית מפטיר" לחתן בשבת שלפני יום חתונתו אין לו כל מקור בפוסקים וכפי שנראה להלן.

כ"כ, המנהג לתת "עליית מפטיר" לחתן בשבת שלפני חתונתו הונהג גם הוא בשנים האחרונות ואין לו כל מקור בפוסקים, וכפי שנראה להלן, וא"כ לא יתכן כלל וכלל שהפוסקים ובראשם ה"לבוש" שקבע את "סדר החיובים" וקבעו שחתן בשבת שלפני חתונתו קודם לאחרים בעלייה לתורה התייחסו ל"עליית מפטיר" שהוא כאמור מנהג שעדיין לא היה נוהג בזמנו של ה"לבוש" ושאינו לו כל מקור בהלכה.

אמנם "מנהג אבותינו תורה היא" כדברי התוספות במסי מנחות (דף כ, ע"ב בד"ה יפסל בשקיעת החמה) ואין לזלזל חלילה באף מנהג, וכמובא במסכת תענית (דף כח, ע"ב): "רב איקלע לבבל, חזינהו דקא קרו הלילא בריש יומא. סבי לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא פדלגי דלוגי, אפר שפע עינה פנהג אבותיהם בדיהם". וכן מובא במסכת ביצה (דף ד, ע"ב): "זה שתא דידעין בקביעא דירמא פאי טעמא עבדין תני יופי? – פשוט דשלוו פתם: הזהרו בפנהג אבותיכם בדיכם". הרי שגם במנהג המחייב ברכה בשם ומלכות כמו ביו"ט שני של גלויות שמברכין ברכות בשעת הקידוש וכדו', יש להזהר במנהג שלא לבטלו או לזלזל בו חלילה. עם זאת צריך לדעת מה מקורו של כל מנהג ומי תיקנו, ובפרט כאשר רוצים להעדיף מנהג זה על פני מנהג אחר כאשר שני מנהגים מתנגשים זה בזה, וצריך להכריע ביניהם.

- ב -

נציג בזה קטע מדברי ה"ביאור הלכה", וכן קטע מדברי ה"מגן אברהם", שבהם הם מתייחסים לחיובים השונים ולסדר הקדימה שלהם. וז"ל ה"ביאור הלכה" שם:

"ועתה נסדר החיובים שהסגן מחוייב לצוות לקרותם קודם לאחרים וכפי התקנות והנהגות שהנהיגו רבותינו הגדולים וכפי המבואר בלבוש ומ"א בס' רפ"ב וש"א. חתן ביום חופתו. חתן בשבת קודם החתונה שמזמרים אותו. נער שנעשה בר מצוה באותה שבת. בעל אשה יולדת בשבת שהולכת לביהמ"ד. חתן בשבת שאחר החתונה. יאר צייט בשבת שהוא יום שמת בו אביו או אמו... ואם היא"צ אינו ביום השבת רק בשבוע שאחריו אינו חייב לדחות אבי הילד ומ"מ נוהגין לקרותו כשאין חיוב אחר".

כאמור, ה"ביאור הלכה" הביא את רשימת החיובים שהביא המג"א בסוף סימן רפ"ב. ואכן המג"א דירג את בעל היארצייט בתחתית הרשימה של החיובים, אך כאמור גם המג"א דיבר על עלייה רגילה לתורה, מי קודם למי אם אין מספיק עליות לכולם ולא דיבר כלל וכלל מעליית מפטיר. וז"ל המג"א בסימן רפ"ב: "הנהגת חיובים מספר הלבוש עם מעט נוסף משלי: בפוזנא התוקע והמתפלל מוסף בר"ה ויה"כ חיובים, ובקצת מקומות אין נוהגין כן, עסי' תקפ"ד. אבי הבן בשבת שקודם המילה והמוהל והסנדק [ויש לדקדק מלשוננו שאם הילד חלוש שאין יכולין למולו בשבוע זו אינו חיוב אלא בשבת שקודם המילה]... זה הכלל יום שמת בו אביו הוא אחרון לכל החיובים ואבי הילד קודם המילה הוא אחרון לו".

רואים אנו בדבריהם שעוסקים בשני דברים בלבד. א. מי הם החיובים השונים שצריך לתת להם עלייה לתורה, דהיינו, על הגבאים לדעת שיש אנשים שחיובים לתת להם עלייה לתורה לפני כל המתפללים האחרים. ב. סדר החיובים השונים, כלומר, מי נדחה מפני מי בעליות אלו גם מבין החיובים השונים הנמצאים ברשימת החיובים, כאשר ההלכה קובעת שלא כולם נמצאים באותה דרגת חיוב, ולכן על הגבאים לדעת, שאם אין מספיק עליות לכולם, את מי יש להעדיף לתת לו עלייה לתורה ואת מי יש לדחות ללא עלייה לתורה, אך כאמור, אף אחד מהפוסקים האלה לא עסק כלל בעליית מפטיר.

- ג -

תחילה יש לנו לברר מה מעלתם ומה חשיבותם של חיובים אלה על פני אנשים אחרים, ומה ראו מתקני התקנות להעדיף "חיוב" זה על פני ה"חיוב" האחר. אך לפני בירור זה נציין את מקור החיוב של קריאת התורה בכלל, ומנין העולים וסדרם במקורות. ע"פ סוגיית הגמ' במס' בבא קמא (דף פב, ע"א) משה רבנו תיקן להם לישראל שיהיו קורים בתורה, ובא עזרא והרחיב תקנה זו. וכך מובא בגמ' שם:

"עשרה תקנות תיקן עזרא: שקורין בפנחה בשבת, וקורין בשני ובחמישי... שיהו קוראין בפנחה בשבת - פשוט יושבי קרנות, ושיהו קוראין בשני ובחמישי - עזרא תיקן? והא פיעיקרא הוה פיתקנא! דתנא: (שבות ס"ו) 'וילכו שלוש ימים בפדבר ולא עצאו פיס' - דורשי רשופות אפרו: אין פיס אלא תורה, שנאמר: (ישעיהו נ"ה) 'הוי כל צפא לכו לפיס'. כיוון שהלכו שלוש ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ופפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ופפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ופפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה! פיעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי, אי נבי תלתא גברי תלתא פסוקי, כנגד כהנים לויים וישראלים, אתא הוא תיקן תלתא גברי ועשרה

פסוקי כנגד עשרה בטלנין".

ועיין שם בתוסי' (בד"ה כדי שלא ילינו שלושה ימים בלא תורה) שכתבו את מעלתם של ימי שני וחמישי שנבחרו הם מכל הימים, כיוון שהם ימי רצון, שהרי בלוחות האחרונות עלה משה למרום ביום חמישי וירד ביום שני והקבי"ה נתרצה לו, נמצא ששני ימים אלה הם ימי רצון בעלייתו ובירידתו של משה שלכן נהגו להתענות בימים ב' וה', לכן קבעו ימים אלה שהם ימי רצון גם לקריאה בתורה.

תקנה זו דקריאת התורה מובאת גם בתלמוד הירושלמי בזה הלשון: (מסכת מגילה פרק ד הלכה א'):

"כִּשְׁמַע הַתְּקִין אֶת יִשְׂרָאֵל שִׁיְהוּ קוֹרֵין בַּתּוֹרָה בַּשַּׁבָּתוֹת וּבַיּוֹם טוֹבִים וּבְרֵאשִׁי חֲדָשִׁים וּבְחֻלוֹ שֶׁל פֶּגַע שְׁנָאֵפֶר וְיִדְבַר כִּשְׁמַע אֶת פֶּגַעֵי י"א אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עֲזָרָא הַתְּקִין לְיִשְׂרָאֵל שִׁיְהוּ קוֹרֵין בַּתּוֹרָה בַּשָּׁנִי וּבְחֻצֵי שָׁבֻת וּבְשַׁבָּת בַּפְּנִיחָה".

וכתבו הראשונים שתקנת הקריאה בשני ובחמישי נקראת בירושלמי על שמו של עזרא, ולא כמובא בבבלי שמשה רבנו תיקן זאת, כיוון שעזרא הסדיר את מנין העולים לתורה בימי שני וחמישי ובשבת במנחה, וכמובא בתלמוד הבבלי, לכן נקראת תקנה זו על שמו.

קריאת התורה דימים טובים וראשי חודשים וימי חול המועד שתיקנה משה רבנו כמובא בירושלמי הני"ל, ולמדו זאת מהפסוק "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל", מובאת בתלמוד הבבלי במס' מגילה (דף לב, ע"א) בלשון זו: "תנן רבנן: כִּשְׁמַע תִּיקֵן לְהֵם לְיִשְׂרָאֵל שִׁיְהוּ שׁוֹאֲלִין וְדוֹרְשִׁין בְּעֵינֵי שֶׁל יוֹם, הַלְכוֹת פֶּסַח בַּפֶּסַח, הַלְכוֹת עֶצְרָת בְּעֶצְרָת, הַלְכוֹת חַג בַּחַג".

הרמב"ם בהלכות תפילה ונשיאת כפים (פרק י"ב ה"א) ופרק י"ג ה"א (ח"ו) סיכם הלכה זו בהאי לישנא: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה שבת בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא יהו שלושה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלושה בני אדם, ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים... מפסיקין למועדות וליום הכפורים וקוראין בענין המועד לא בסדר שבת, ומשה תיקן להם לישראל שיהו קוראין בכל מועד ענינו, ושואלין ודורשין בענינו של יום בכל מועד ומועד".

גם לגבי סדר הקריאה של הפרשיות כפי שאנו נוהגים היום לקרוא בכל שבת פרשה אחת מפרשיות התורה ולסיים את כל התורה בשנה אחת, כתב ה"מגן אברהם" בשם הזוהר הק' שגם זה משה רבנו סדרם. ועיין שם ששאל, אייך מדוע מנהג ארץ ישראל היה לסיים את כל החמישה חומשים בשלוש שנים ולא בשנה אחת כפי שנהוג אצלנו, עיי"ש. וכך כתב הרמב"ם עניין זה בהלכות תפילה ונשיאת כפים (פרק י"ג הלכה א') וז"ל:

"הפנהו הפשוט בכל ישראל ששליפין את התורה בשנה אחת, פתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשנה אלה תולדות בשלישית ויאפר יי' אל אברם, וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגופרין את התורה בתג הסוכות, ויש פי' ששליש את התורה בשלש שנים ואינו פנהו פשוט".

נציין שרוב הראשונים סוברים שחובת הקריאה בתורה הינה חובה מדברי סופרים ולא מן התורה, אע"פ שמשה ועזרא תיקנו את הקריאה בתורה. כ"כ, לרוב הפוסקים חובת הקריאה בתורה הינה חובה המוטלת על הציבור ולא חובה המוטלת על היחיד, חוץ מפרשת "זכור" ופרשת "פרה" שחובה על כל יחיד ויחיד לשמוע את קריאתם מן התורה. ולכן יחיד שלא שמע את כל הקריאה בתורה בפרשת השבוע והחסיר שמיעת פסוקים אחדים, כגון שנרדם באמצע הקריאה, אינו חייב לחזור אחר מנין אחר כדי להשלים את מה שהחסיר, שלא כמו הבעל קורא שאם החסיר אפילו תיבה אחת שחייב לחזור ולקוראה כדי שהקריאה בציבור תהיה כתיקונה. וכך עולה להדיא מפסק המחבר (או"ח סימן קמ"ו סעיף ב') שכתב וז"ל:

"כיוון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת, אסור לספר אפילו בד"ת, אפי' בין גבא לגבא, ואפילו אם השלים הוא הפרשה, ויש מתירים לגרוס (פ"י ללמוד) בלחש, וי"א שאם יש עשרה דצייתי (פ"י המשימין לבם) לס"ת, מותר לספר (בד"ת) (ב"י בשם מהרי"א); ויש מתירים למי שתורתו אומנתו; ויש מתירים למי שקודם שנפתח ס"ת מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ס"ת אלא לקרות, ומתחיל לקרות. ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה, שרי. וכל זה אינו ענין לפרשת זכור (דברים כ"ה, יז-יט) ופרשת פרה (במדבר י"ט, א-כב), שהם בעשרה מדאורייתא, שצריך לכוון ולשומעם מפי הקורא; והנכון שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשומעם מפי הקורא".

הרי שהמחבר הבחין במפורש בין קריאת התורה של פרשת השבוע לבין חובת פרשת "זכור" ופרשת "פרה", ולכן כתב "וכל זה אינו ענין לפרשת זכור ופרשת פרה", וכביאור ה"משנה בדורה" שכל הדברים הנזכרים בסימן זה שבהם הקילו, אינם חלים על פרשת "זכור" ו"פרה" שחובתם על כל יחיד מן התורה. וכך כתב במפורש בספר "סמיכה לחיים" של ר' חיים פאלאג'י וז"ל:

"נייל דלא היתה תקנת נביאים לכל יחיד ויחיד שיקרא או ישמע קריאת ס"ת בשבת ויו"ט, אלא שיקראו בשבת ויו"ט סדרן של יום, וכל שיקראו בציבור סדרו של יום אף אם יחידים לא שמעו נתקיים תקנתם, והחיוב שהטילו לכל יחיד

ויחיד הוא מ"ש רז"ל שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור שניים מקרא ואחד תרגום, ויש סיוע לזה שיש סוברים הביאו השו"ע סי' קמ"ו דכי התירו לצאת בין גבא לגבא היינו דאיכא עשרה ששומעין קריאת ס"ת".

ומטעם זה יש להסביר מדוע לא גזרו חכמים על קריאה בספר תורה בשבת גזירה שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, כמו שגזרו שלא לקרוא "מגילת אסתר" בפורים שחל בשבת מחשש שמא יעביר את המגילה ארבע אמות בדה"ר, אבל לפי ההסבר שהבאנו ניחא, כיוון שחובת קריאת התורה בשבת היא חובה המוטלת על הציבור ולא על כל יחיד ויחיד, לכן לא גזרו שלא לקרוא בתורה מחשש שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, כיוון שהחובה אינה על היחיד שיש לחשוש לכך, אלא החובה היא על הציבור, ועל ציבור לא גזרו גזירה זו דשמא יעבירונו, אלא על היחידים גזרו, שלא כקריאת המגילה דחובת קריאתה מוטלת על כל יחיד ויחיד ולכן חששו לשמא יעבירונו. וכמו שאסרו חכמים נטילת לולב ביום טוב ראשון שחל בשבת, וכן אסרו לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת, כי מצוות אלה מוטלות על היחיד ולא על הציבור, וביחיד כאמור חיישינן לשמא יעבירונו.

לפי זה, אע"פ שקיימא לן שמצוות צריכות כוונה, ולכן בקריאת המגילה חייב השומע לכוון לצאת ידי חובה בקריאה ששומע מן הקורא, וכן חייב הקורא לכוון להוציא ידי חובה את כל השומעים את קריאתו, אין חובה זו נדרשת לפני קריאת התורה של פרשת שבוע, מפני שאין חובה זו כאמור על כל יחיד ויחיד אלא על הציבור.

- ד -

באשר לעניין מספר העולים לקריאה בתורה ולסדר שלהם, בעניין זה מצאנו טעמים הן בנגלה והן בנסתר. לגבי מספר העולים לתורה איתא במשנה (מס' מגילה דף כא, ע"א):

"בשני וחטישי בשבת בפנחה קורין שלושה, אין פוחתין בהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפטירין בנביא, הפותח והחוזק בתורה עברך לפניך ולאחריה. בראשי חודשים ובחולו של פועד קורין ארבעה אין פוחתין בהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפטירין בנביא, הפותח והחוזק בתורה עברך לפניך ולאחריה."

הרי שמספר העולים משתנה לפי קדושתו של היום, כדי שיהיה היכר לאנשים איזה יום הוא החמור ביותר ואלו ימים פחותים ממנו בחומרתם. בשבת שהוא היום החמור מכל הימים שעונש המחללו הוא מיתת סקילה שהיא המיתה

החמורה ביותר מכל מיתות ביי"ד, מספר העולים הוא שבעה. ביום הכפורים שחומרנו פחותה משל שבת, שהרי עונש המחללו הוא כרת ולא מיתת ביי"ד, מספר העולים הוא ששה, ואילו בימים טובים שחומרנו פחותה מהם, שהרי המחללו עובר בלאו גרידא מספר העולים הוא חמשה. ומי תיקן את מספר העולים, על כך כתב ה"מגן אברהם" (או"ח סימן קל"ה בהקדמה שלו לסימן זה) שמשו רבנו הוא שתיקן גם את מספר העולים, ושכן משמע מהרמב"ם וכן מהסמ"ק. וז"ל שם: "והא דכ" הרי"ף שעזרא תיקן בבי' והי' היינו מנין הקרואים כדאי' בגמ' וא"כ משה תיקן מנין הקרואים בשבת וי"ט ור"ח וח"ה, וכ"מ ברמב"ם פ"י"ב מתפלי' ובסמ"ק סי' קמ"ט". אך כאמור גם טעמים שבנסתר יש בזה. וכך סיכם עניין זה הרב "אבודרהם" בספרו (בהלכות קריאת התורה) וז"ל:

"זה הכלל כל יום שיש בו מוסף ואין יום טוב קורין ארבעה. ביום טוב קורין חמשה. ביום הכפורים ששה. בשבת שבעה. יום טוב שאסורו בלאו חמשה. יום הכפורים שאיסורו בכרת ששה. שבת שאיסורו בסקילה שבעה. ומפטירין בנביא. ובעל משמרת המועדות כתב שהטעם שקורין ששה בתורה ביום הכפורים כנגד היום שבא לכפר על מעשה העולם הזה שנמשלו לששת ימי החול. אבל השבת נמשל לעולם הבא שהוא יום מנוחה לצדיקים ועל כן קורין בו שבעה".

יש לציין שהרב "שיבולי הלקט" (ספר "שבולי הלקט" עניין שבת סימן ע"ז) כתב בשם הגאונים טעם אחר מדוע תיקנו שבעה עולים בשבת. וז"ל:

"מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל למה קורין בשבת בתורה שבעה שאם יארע לו אונס לאדם שלא בא לבית הכנסת כל שבעת ימי השבוע ולא שמע 'ברכו' יאזין מפי הקורין ז' פעמים 'ברכו' ויוצא ידי חובתו", גם ה"בית יוסף" על הטור (אורח חיים סימן רפ"ב) הביא את הטעם הזה בשמו של "שבלי הלקט". ועיין בשו"ת "חת"ם-סופר" (חלק א' אורח חיים סימן ס"ו) שהקשה על טעם זה, הרי מדין המשנה רק העולה הראשון היה מברך לפני קריאת התורה והעולה האחרון היה מברך אחרי קריאת התורה, והעולים האמצעיים לא היו מברכים, א"כ אין כאן אמירת 'ברכו' שבע פעמים כדברי "שיבולי הלקט". וחידוש שם ה"חת"ם-סופר", דהא דאמרין במשנה דהפותר היה מברך לפניו והחותם היה מברך אחריה, היינו ברכת התורה. שהפותר היה מברך לפני הקריאה ברכת "אשר בחר בנו", והחותם היה מברך לאחר הקריאה ברכת "אשר נתן לנו", והאמצעיים לא היו מברכים כלל ברכת התורה אלא יוצאים ידי חובה בברכת הראשון והאחרון. אבל אמירת "ברכו את ה' המבורך" היו כל שבעת העולים אומרים, וזו תקנה קדומה עוד מימות משה רבנו או מימות עזרא הסופר. וכך לפי זה מובן טעמו של הרב "שבלי הלקט".

וז"ל ה"חתים-סופר" שם:

"לשון שבלי חלקט דמייתי ביי אי"ח ריש סימן רפ"ב שכתב בשם תשובת הגאון, משום הכי קורין בשבת ז' קרואים נגד ז' פעמים ברכו שבימי השבע שאם אחד לא יצא ידי חובה, יצא בשבת. וכן הוא שם דף לו, ע"א. אך דבריו צע"ג והלא עיקר תקנתא דעזרא היה הפותח מברך לפניו והחותם אחריה והאמצעים אינם מברכים כלל כבמתני' ר"פ יהקורא עומדי ושם כא, ע"ב, והאידיא דכולם מברכים גזירה משום נכנסים והיוצאים, ושם כב, ע"א בסופו משני שאני היכי דיתיב רב דמיעל עייל מיפק לא נפיק, מבואר אי איכא אתרא דליכא נכנסין ויוצאין לא יברך אלא הפותח והחותם... ואיכא איך אפשר להעלות על הדעת שתקנת עזרא היה מטעם הני"ל... עיי"כ נלע"ד אפילו בזמן המשנה וגם מיד בתקנת עזרא ואפשר אפילו בתקנת משה רבנו ע"ה מיד תיקנו לומר כל אחד ואחד שעלה אמר 'ברכו את ה' המבורך' והם ענו 'ברוך ה' המבורך לעולם ועדי רק ברכת התורה לא אמרו אבל ברכו אמרו, ואיכ"ל משה רבנו ע"ה תיקן קורא אחד ועזרא חלקו לשבעה כדי שיאמרו שבע פעמים ברכו. אבל מ"מ אין טעם קפידת העליה לתורה משום תוספת ברכות או אמירת ברכו אלא הקריאה בעצמה היא ענין גדול ורב ורם, ובעלי חן חלקו ז' קרואים אברהם יצחק ויעקב משה אהרן יוסף דוד. ומשום הכי אמרו שישי הוא מעולה ומובחר שבקרואים כמו שכתב מג"א סי' רפ"ב סק"ט, ועיין בטור יו"ד סי' תי, ר"ת היה עולה לעולם שלישי אפילו כשהיה אבל, ובשי"ס פי' הניזקין (ס, ע"א) משמע נמי שלישי עדיף מדאמרינן אחריהם קוראים הממונים פרנסים על הצבור, יהיה איך שיהיה אין הטעם מפני שמברך אלא מפני שקורא, ואע"ג שעתה מקרים אותו מ"מ יש לו זכות הני"ל."

- ה -

לגבי סדר העולים לתורה מי ראשון ומי שני וכן סדר יתר העולים, מובא במשנה במס' גיטין (דף נ"ט): "אלו דברים אפרו עפני דרכי שלום: כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל, עפני דרכי שלום..." וכביאורו של רש"י על אתר: "כהן קורא ראשון כו' - כי היכי דלא ליתו לאינוצוי תקינו להו רבנן האי קידרא. דכיון דתקנתא דרבנן היא ית לא מציע לטני ולמימר אנא קרינא כרישא".

ובגמי שם:

"ענה"ע? אפר רב עתנה, דאפר קרא (דברים ל"א) 'ויכתוב פשה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי, אטו אנא לא ידענא דכהנים בני לוי נענה? אלא כהן ברישא ונהדר לוי... ר' חייא בר אבא אפר, פהכא: (ויקרא כ"א) 'וקדשתו' - לכל דבר שבקדושה, תנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון... שלחו ליה בני גלילא לרבי חלב: אחריהן מי קוראין? לא הוה בידיה, אתא ושייליה לרבי יצחק נפתא, א"ל: אחריהן קוראין ת"ח הטבונן פרנסים על הצבור, ואחריהן ת"ח הראויין לטבונן פרנסים על הצבור, ואחריהן בני ת"ח שאבותיהן טבונן פרנסים על הצבור, ואחריהן ראשי כנסיות וכל אדם."

הרי לנו סדר ברור של כל העולים לתורה. אמנם סדר זה בעיקרו נתקן מפני דרכי שלום, שלא יבואו לריב אם כל אחד מן המתפללים ירצה לעלות ראשון או שני וכו'. אבל מסוגיה זו אנו גם למדים שהקביעה של חז"ל להעלות את הכהן ראשון היא משום מעלתו היתירה על פני אחרים, מפני שעליו נאמר "וקדשתו", וכן עלייתו של הלוי ושל שאר העולים לפי כבודם ומעלתם, ושל תלמידי חכמים הממונים פרנסים על הציבור, או ת"ח הראויים למנותם פרנסים על הציבור וכן בניהם של ת"ח שאבותיהם ממונים פרנסים על הציבור וכן הלאה. וכך פסק מרן המחבר (אוי"ח סימן קל"ה סעיף ג') וז"ל: "כהן קורא בתורה ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל". וכתב שם ה"מגן אברהם" (בסעיף קטן ז') שאם אין כהן בבית הכנסת יעלה במקומו הגדול בחכמה. וז"ל המג"א: "אם אין כהן הולכין אחר הגדול בחכמה ומנין אע"פ שהאחר גדול בשנים".

וה"פרי חדש" (בסימן קל"ה סעיף קטן א') כתב שאם אין כהן בבית הכנסת ויש חתן יש לתת לו עלייה ראשונה במקום כהן, שכתוב "כחתן יכהן פאר" הרי שהוקש חתן לכהן. וזה ע"פ דברי הגמ' במס' מועד קטן (דף כח, ע"ב) דאיתא התם: "אמר רבי חמא בר חנינא: מנין לחתן שמיסב בראש - שנאמר (ישעיהו ס"א) כחתן יכהן פאר, מה כהן בראש - אף חתן בראש".

וכך כתב בעניין זה בפירושו של הרב "המאירי" על מסכת מועד קטן שם וז"ל:

"ולעולם האבל מיסב בראש וכל המנחמים אחריו. חתן אף הוא מיסב בראש. שמכבדין את האדם בזמן שהוא ביגון כמו שביארנו באבל, וכן מכבדין אותו בזמן שהוא בשמחה יתירה, והוא שני עליו יכהן פאר. וכמו שהכהן מיסב בראש שני 'וקדשתו' לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון כך כחתן".

נראה לפי זה, שכבודה של תורה הוא להעלות לקריאתה תלמידי חכמים ואנשים חשובים המייקרים את התורה בעלייתם ובברכותיהם. ולכן ככל שאדם גדול בתורה יותר יש לכבדו בעלייה לתורה לפני תלמידי חכמים פחותים ממנו. כ"כ, בשבתות מיוחדות וכן בקריאות מיוחדות כמו קריאת פרשת זכור שחובת קריאתה מן התורה, וכן קריאת "עשרת הדברות" שבפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן, או עליית "שירת הים" שבפרשת בשלח וכדו', שנחשבות לעליות מיוחדות בעיני הציבור, נוהגים להעלות לקריאתם בתורה את החשוב ביותר מבין הקהל כמו ה"מרא דאתרא", גדול הדור בתורה וכו', שזה כבודה של תורה וכבודם של תלמידי החכמים המכבדים את התורה. כ"כ, מדבריהם של גדולי האחרונים עולה שהעליות לתורה הן בבחינת "קבלת פני המלך", ולכן כתב מרן החיד"א בספרו "לדוד אמת" (סימן ה' אות כ"ה) שנכון שכל אחד מישראל ישתדל לעלות לתורה לפחות פעם בחודש. כ"כ, העולה לתורה יעלה בשמחה ובטוב לבב לספר התורה וכמו שכתב החכם הספרדי הרב ר' יצחק אבוהב בספרו "מנורת המאור" (נר ג' כלל ג' חלק ו' פרק ב') וז"ל:

"ואם יקראו אותו לקרות בתורה יעמוד מיד בשמחה ובטוב לבב כדגרסינן בפרק הרואה (מס' ברכות דף נה, ע"א) "ואמר רב יהודה, שלושה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג עצמו ברבנות. ספר תורה לקרות ואינו קורא - דכתיב (דברים ל') כי הוא חיידך וארך ימיו. כוס של ברכה לברך ואינו מברך - דכתיב (בראשית י"ב) ויאברה מברכך. והמנהיג עצמו ברבנות - דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו - מפני שהנהיג עצמו ברבנות".

וביאר שם המהרש"א ב"חידושי אגדות שמי שנותנים לו לקרות בספר תורה ואינו קורא, הרי הוא כמי שנותנים לו חיים ואינו רוצה לקבל. וז"ל: "מי שנותנים לו ס"ת כו' דה"ל כאלו נותנים לו חיים דכתיב כי הוא חיידך וגו' והוא לא בעי. וכן כשנותנים לו ברכה כו' שהאורח מתברך בברכתו של בהמ"ז והוא לא בעי ביה, משום הכי מקצרין לו מחייו שנותיו הקצובין". לכן כתב בעל "מנורת המאור" שמי שקורים אותו לעלות לתורה יעלה בשמחה כמי שרץ לקראת קבלת חיים.

- 1 -

ומכאן למנהגים השונים שנתקבלו בקהילות ישראל בעניין הכיבודים לעלייה לתורה. על פי סוגיית הגמ' במס' גיטין שהבאנו לעיל, "עליית שלישי" הבאה אחרי עליית כהן ולוי היא העלייה החשובה ביותר. שהרי הגמ' שאלה "אחריהן מי קוראין?" וענתה, "אחריהן קוראין ת"ח הממונין פרנסים על הצבור...". ואכן מצאנו שר"ת היה נוהג לעלות לעליית שלישי, וכמו שכתב המחבר בהלכות אבלות (יורה דעה סימן תי') וז"ל: "ורבינו תם היו קורים אותו בכל פעם שלישי, ואירע בו אבלות ולא קראו החזן, ועלה הוא מעצמו ואמר כיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת, הרואה שאינו עולה אומר שבשביל אבלות הוא נמנע, והוי דברים של פרהסיא".

ובשו"ת מהרש"ל (סימן ע"א) כתב שהעלייה של התלמיד חכם או של הרב הוי חיובא המוטלת על הגבאים לעשות אותה. וכך כתב שם בעניין אבל בתוך שבעת ימי אבלותו שהוא גם אבי הבן והיה בשבת בבית הכנסת, האם לתת לו עלייה לתורה ככל אבי הבן שנהגו לתת לו עלייה לתורה, ואם יימנעו יאמרו שלא נתנו לו עלייה בגלל שהוא אבל, והוי דברים שבפרהסיה שאין נוהגים בהם אבלות בשבת. והביא שם את המעשה בר"ת שהיה רגיל לעלות לעליית שלישי וגם בשבת שהיה אבל עלה לתורה, שלא יאמרו שבגלל האבילות הוא נמנע מלעלות והוי דברים שבפרהסיה. והמהרש"ל חילק שם בין המקרים. וז"ל: "ועוד התם הקריאה לר"ת חיובא דרמי עליהו שהיה מן החיוב לקרותו בתחילה כדאיתא בפ' הנזקין אחרי הכהן ולוי מי קורא ת"ח הממונים על הצבור אבל הכא שאינו אלא מנהג במקצת מקומות ולא לחיובא הוא אי"כ לא מחזי כפרהסיא אם אינו עולה". לכן נהגו בקהילות שונות לכבד את רב המקום או את ראש הישיבה לעליית שלישי.

אבל בקהילות רבות נחשבת "עליית שלישי" לעלייה החשובה ביותר. וזה מיוסד ע"פ הזוהר הקדוש, אשר כידוע עלייה זו היא כנגד יוסף הצדיק, ולכן בקהילות החסידים והספרדים נהגו לכבד בעליית שלישי את האדמו"ר או את הרב. וכך הביא מנהג זה המג"א (או"ח סימן רפ"ב ס"ק ט'): "מה שנהגו למכור שלישי בפני עצמו יש קצת סמך מהזוהר שלח לך עמוד ש"י"ב. וגם האר"י הקדוש כתב שהעלייה המשובחת ביותר היא "עליית שלישי" (שער הכוונות דף ע"ג ע"ד). וידוע שהגאון ממונקאטש, בעל "מנחת אלעזר", היה נוהג לעלות בכל שבת עליית שלישי, ובארבע פרשיות היה עולה מפטיר, וכן בשבת לפני יום הפטירה של הוריו היה עולה מפטיר, וכשחל יום הפטירה בשבת היה עולה בשבת הקודם שלישי כמנהגו תמיד, ובשבת שחל בו יום הפטירה היה עולה למפטיר.

מנהג אחר הובא ב"משנה ברורה" והוא שנהגו לתת "עליית שביעי" שבה מסיימין את הסיידרא לגדול הציבור. והתוסי יו"ט על המשנה (מסי מגילה פרק די משנה א) כתב שני טעמים למנהג זה. טעם אחד ע"פ מה שנהגו בזמן המשנה שרק הפותח והחותם את התורה היו מברכים על התורה ולא העולים שביניהם, ועל כן כדי לזכות את הגדול שבציבור בברכה היו נותנים לו עליית שביעי כדי לברך באחרונה. טעם שני הוא ע"פ מה שכתב הרמב"ם בהלכות תפילה שהעולה האחרון לתורה הוא הגולל והוא נוטל שכר כנגד כולם, לכן היו מעלים את הגדול שבציבור, אע"פ שהיום לא נהגו לתת גלילה לעולה האחרון אלא לאדם אחר. וז"ל התוסי יו"ט שם:

"נראה בעיני דמזוס כך נהיגי עלמא למקרי אדם חשוב באחרונה. כדי שהוא יזכה בברכה אחרונה. ואע"ג דהאידינא כולהו מצרכין, מ"מ לפי תקנה הקדומה לא בירך לאחרונה אלא החותם שהיא האחרון. ועוד נ"ל טעם אחר לפי דברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות תפילה שכתב וז"ל והאחרון שגולל ס"ת נוטל שכר כנגד הכל לפיכך עולה ומשלים אפי' גדול שכבטור ע"כ. ואע"ג דהאידינא לא רגילי שהאחרון גולל. אלא קונין הגלילה כדמים יקרים. מ"מ איכא למימר שנשתייבב המנהג מימי קדם כשנהגו עדיין שהאחרון גולל כדברי הרמב"ם".

או שאפשר לומר, כיון שאין המצווה נקראת אלא על שם גומרה, לכן יש חשיבות למי שמסיים את התורה, דהיינו, את הפרשה כולה, לכן נותנים לחשוב ביותר את עליית משלים. בדומה לחתן תורה בשמחת תורה שנותנים לרב החשוב ביותר את העלייה האחרונה שהיא סיומה של תורה, ואף קוראים לו בזכות זה "חתן תורה", שזכה לסיים את התורה. אמנם יש הבדל בין סיומה של כל התורה כולה והתחלתה מחדש ביום שמחת תורה לבין סיומה של פרשה אחת בכל שבע ושבע, אבל הוי מעין דוגמה של חתן תורה, שהרי כאן מסיימין את התורה וכאן מסיימין את הפרשה.

- 2 -

ועתה ליעליית מפטיר". ידוע הוא שעליית מפטיר בהלכה פחותה בחשיבותה מכל שבע העליות האחרות בשבת. וכך מובא בגמ' במסכת מגילה (דף כג, ע"א):
 "איבעיא להו: פפטיר פהו שיעלה לפנין שבעה? רב הונא ורבי ירמיה בר אבא, חד אפר: עולה, וחד אפר: אינו עולה. פאן דאפר עולה - דהא קרי, ופאן דאפר אינו עולה - כדעולא. דאפר עולא: פפני פה הפפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה - פפני כבוד תורה, וכיון דפשוס כבוד תורה הוא - לפנינא לא סליק".

ולכן כיוון שהמפטיר קורא בתורה רק משום כבודה של תורה ולא כעליית חובה, לכן לא קוראים בתורה לעולה לעליית מפטיר פסוקים חדשים שלא קראו אותם קודם לכן לשבעת העולים, אלא להיפך, קוראים למפטיר חלק מהפסוקים שקראו כבר קודם לכן בעלייה של העולה האחרון. וכך נפסקה ההלכה בשו"ע בעניין זה. (אורח חיים סימן רפב סעיף ד) וז"ל מרן המחבר והרמ"א:

"נוהגים לקרות שבעה ולגמור עמהם הפרשה ואומר קדיש, וחוזר וקורא עם המפטיר מה שקרא השביעי. הגה: וכן נוהגים ביו"ט שאין מפטיר ממנין הקרואים, אבל בחול שאסור להוסיף על מנין הקרואים, השלישי הוא מפטיר. וביום שמוציאין בי ספרים או ג', המפטיר קורא באחרונה. וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בדי פרשיות שמוסיפין באדר, וכן נוהגים (ר"ן ומרדכי פרק ב' דמגילה), אע"פ שיש חולקים. ואומרים קדיש קודם שעולה המפטיר, ואין חילוק בזה בין הוסיפו על מנין הקרואים או לא ובין מוציאין ס"ת א' או ג' (ב"י בשם הר"ר ישעיה והרא"ש ורבינו ירוחם)."

כ"כ, נפסק להלכה שלעליית מפטיר גם קטן שלא הגיע עדיין לעול המצוות יכול לעלות, וכמו שפסק המחבר לעיל, שלא כמו לעליות החובה שאין מעלין קטן שלא הגיע למצוות, וכך אכן נוהגות כמה מקהילות ישראל בהן נותנים עליית מפטיר לנער בר מצווה בשבת שלפני יום הבר מצווה שלו, מאחר שאי אפשר לתת לו עלייה רגילה. כ"כ, אין עליית מפטיר נחשבת לעליית חובה כיתר העליות, וכפי שנראה להלן, שמי שמגיעה לו עליית חובה יש לתת לו עלייה רגילה ולא עליית מפטיר. כ"כ, התוספות במסי מגילה (דף כג, ע"א תוס' בדי"ה כיון דמשום כבוד התורה הוא) כתבו שלכן תיקנו לאחר חתימת התלמוד לומר קדיש לאחר שעלו לתורה שבעת העולים שהם חובה ולפני עליית מפטיר, כדי להדגיש את ההבדל בין עליות החובה לבין עליית מפטיר שאינה נחשבת בין עליות החובה. וז"ל התוס' שם:

"אלא שמע מינה דבימי התנאים היה המפטיר קורא מה שלא קראו הראשונים. והכי נמי משמע מדיקינו ג' פסוקים כנגדו למפטיר בנביא כנגד מה שקרא בתורה למאן דאמר עולה כדאמרין בסמוך, א"כ שמע מינה שהוא קורא מה שלא קראו הראשונים. וא"כ קשה למה אין אנו נוהגין לעשות כן, ונראה לפי שבימי החכמים לא היו אומרים קדיש בין אותן שקראו קודם המפטיר והמפטיר ולכך היה המפטיר מסיים, אבל אחר שנסדר הש"ס ותקנו לומר קדיש בין אותם שקראו ראשונה והמפטיר, כמו שתקנו לומר 'ברוך ה' לעולם אמן ואמן' ויראו עינינו אחר 'השכיבנו' שלא היו אומרים בימי התנאים, והם תקנוהו להודיע שתפלת ערבית רשות, והכי נמי תקנו לומר קדיש בין השבעה למפטיר להודיע שאינו ממנין השבעה."

וכמו שפסק המחבר, הבאנו דבריו לעיל.

ולמה עליית מפטיר בהלכה פחותה בחשיבותה מהעליות הרגילות, מפני שעליית מפטיר כידוע לא נתקנה לא ע"י משה רבנו ולא ע"י עזרא הסופר כמו חובת הקריאה בתורה שנתקנה על ידם, אלא נתקנה בתקופה מאוחרת כאשר גזרו על ישראל שלא יקראו בתורה. וכדי שלא תישכח תקנת הקריאה בתורה, תיקנו לקרוא בנביאים מעניין הפרשה עשרים ואחד פסוקים כנגד שבע העליות בהם חובה לקרוא לכל עולה שלושה פסוקים לפחות, וזו גם אחת הסיבות שהקריאה הזאת נקראת "הפטרה", שבזה היו נפטרים מחובת הקריאה בתורה בזמן הגזירה. וכך כתב הרב "אבודרהם" בענין זה (בספר אבודרהם - שחרית של שבת) וז"ל:

"ואחר שגוללין ספר תורה קורא הפטרה וצריך שיהא בה מענין פרשת היום. ולמה מפטירין בנביאים, לפי שגזרו על ישראל שלא יקראו בתורה, וכנגד שבעה שהיו עולין לקרות בתורה ואין קורים פחות משלשה פסוקים עם כל אחד ואחד, תקנו לקרות עשרים ואחד פסוקים בנביאים ולא יפחות מהם. ואם נשלם הענין בפחות מכ"א, כגון הפטרת שובה שהיא קטנה, אינו צריך לקרות יותר. ולכן נקראת הפטרה, לפי שהיו נפטרים בה מקריאת התורה. ור"ת כתב טעם אחר. למה נקראת הפטרה לפי שאמרינן בסוטה בפרק ואלו נאמרין כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפילו בדבר הלכה, שנא' ובפתחו עמדו כל העם. ולאחר קריאת התורה הותרו לפתוח ולדבר, והוא מלשון יפטירו בשפה, ומלשון פטר רחם, פתוח. וי"א שהוא מלשון אין מפטירין לאחר הפסח, לשון סלוק מן הדבר. כלומר אחר שקראו הפטרה נסתלקו מתפלת יוצר ומתחילין בתפלת מוסף. וקודם שקורא הפטרה מברך".

ה"משנה ברורה" (סימן רפ"ד סעיף קטן ב') הוסיף וכתב שבזמן הגזירה שגזרו עליהם שלא לקרוא בתורה והיו קוראים בנביא במקום הקריאה בתורה, היו נוהגים לקרוא שבעה אנשים בנביא כנגד שבעה עולים שהיו קורים בתורה, וגם שבע הברכות שהעולה לעליית מפטיר מברך ששתיים מהן על התורה וחמש על הנביא, הם כנגד שבעת העולים וז"ל:

"והטעם, מפני שפעם אחת גזרו גזירה על ישראל שלא יעסקו בתורה, וקראו בנביאים שבעה וברכו עליהם כנגד השבעה שהיו צריכים לעלות ולקרות בתורה, ולא היו קורין עם כל אחד פחות מג' פסוקים והרי בין כולם כ"א פסוקים, לכך אע"פ שהגזירה בטלה מנהגא לא בטל, ומשום הכי תקנו שהמפטיר יקרא בנביא לא פחות מכ"א פסוקים, ויהא קורא בתורה תחלה מפני כבוד

התורה, וכמ"ש בסימן רפ"ב במ"ב סקכ"ח. ויברך המפטיר ז' ברכות
[דהיינו שתי ברכות שמברך המפטיר על התורה לפניו ולאחריה
ואחת על הנביא לפניו וארבע לאחריה] כנגד ז' שקראו בתורה".

הרי שעליית מפטיר היום הינה זכר למנהג שהנהיגו קדמונינו בזמן הגזירה
שאסור היה אז לקרוא בתורה והנהיגו לקרוא בנביא במקום הקריאה בתורה,
ואמנם הגזירה בטלה אבל המנהג במקומו עומד וגם היום אנו נוהגים בקריאת
ההפטרה עם ברכותיה וכתקנת חז"ל.

לאור האמור פסקו הפוסקים, שאם היו עשרה אנשים בשעת קריאת התורה
ויצאו מקצתם באמצע קריאת התורה יכולים להמשיך את הקריאה בברכות
כרגיל, אע"פ שאין עכשיו עשרה בבית הכנסת, כיוון שהתחילו בעשרה, וכדין
חזרת הש"ץ שאם החזן התחיל לומר חזרת הש"ץ בעשרה ויצאו מקצתם באמצע
יכול החזן להמשיך את חזרת הש"ץ אע"פ שאין עכשיו עשרה בבית הכנסת. אבל
על עליית מפטיר אין העולה יכול לברך על ההפטרה אם היו עשרה אנשים בשעת
הקריאה בתורה ויצאו מקצתם לפני עליית מפטיר, כיוון שהמפטיר הינו עניין
בפני עצמו, ואינו נחשב כחלק מהקריאה בתורה, לכן אם יצאו מקצת מן העשרה
ואין עתה מנין, את קריאת התורה יכולים להמשיך ולהשלימה אף ללא עשרה,
אבל את ההפטרה אינם יכולים לומר ללא עשרה. וכך כתב בעניין זה בספר
"יביע אומר" (שו"ת "יביע אומר" חלק ז - או"ח סימן כ"ו) וז"ל: "וכתב בקרבן
העדה, אין קוראים בתורה וכו' ואם התחילו בעשרה ויצאו מקצתם גומר, ר"ל
קריאת התורה, אבל אין מפטיר בנביא, דהוה אמינא דהפטרה בנביא וקריאת
התורה חדא עניינא הוא, קמ"ל דלא. ע"כ. ומבואר שכל אחד מהם הוא ענין
לחוד, ולכן אע"פ שהיו עשרה בקריאת התורה, אם יצאו מקצתם, אינו יכול
להפטיר בברכה. ומצאתי שכן דייק האליה רבה (סימן קכח סק"א) מהירושלמי
הני"ל, וז"ל: וני"ל לדייק מהירושלמי דנקטיה בתרי בני, שאם התחילו לקרות
בעשרה ויצאו מקצתם גומרים קריאת התורה דווקא, ואין רשאים להתחיל
בהפטרה וברכותיה דהוי עניין אחר, אלא אם כן היו עשרה בתחילת ההפטרה,
וכה"ג דייק הר"ן שם גבי קדיש ותפלה. ע"כ. וכ"כ הפמ"ג (סימן קמג א"א סק"א)
שאינו מתחיל בהפטרה אא"כ התחיל בהפטרה בעשרה, ויצאו מקצתם, ונשתירו
רובם. וכ"כ השערי אפרים (שער ז סימן לח), שאם התחיל בברכות ההפטרה
גומר ההפטרה בברכותיה. ע"ש. ומוכח שאם התחיל השביעי שהוא המפטיר
לקרות בתורה בעשרה, אינו יכול להפטיר בברכות, וזה שלא כמ"ש הערוך השלחן
(סימן קמג סעיף א), שנראה לו שאם המפטיר קרא בתורה בעשרה ויצאו מקצתם,
מותר המפטיר לומר ברכות ההפטרה, שקריאתו בתורה הויא התחלה. ע"כ.
וליתא, אלא בעינן שיתחיל ג"כ בברכת הפטרה שלפניה כשיש שם עשרה, ורק
אז יוכל לסיים ההפטרה בברכותיה, וכדברי האחרונים הני"ל. וכן עיקר. וכן העלה

בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סימן נ).

כ"כ, הטעם שנהגו לתת למי שקיבל "עליית מפטיר" להיות חזן לתפילת מוסף הוא, כפיצוי על כך שנתנו לו עליית מפטיר שאינה עלייה מכובדת. כך כתב הרע"ב על דברי המשנה במסכת מגילה (פרק ד' משנה ה): "המפטיר בנביא הוא פורס על שמע והוא עובר לפני התיבה", וז"ל: "דהואיל וממציא את עצמו להפטיר דהוי דבר שאינו כבודו תקנו לו את זו לכבודו שיעבור לפני התיבה להוציא את הרבים בקדושת השם בתפלה".

- ח -

מאידיך, "עליית מפטיר" בקבלה לע"נ הנפטר יקרה היא עד מאוד, ובעניינים מסויימים "עליית מפטיר" עדיפה על פני עליות אחרות. עניין זה מובא בזוהר חדש כרך א (תורה) פרשת אחרי מות דף פא עמוד א). גם הרמ"א בשו"ע הזכיר מנהג זה שנהגו להפטיר בנביא בשנת האבל על אביו ואמו, משמע שיש מעלה יתירה לנשמת הנפטר מעליית מפטיר. וז"ל הרמ"א ("ישולחן ערוך" יורה דעה סימן שעו סעיף ד'): "ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב (כל בו וריב"ש בשם תנחומא וספרי, ובחיי בשם מסכת כלה, וב"י בשם הזוהר, ובא"י בשם תנא דבי אליהו רבא); ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש, וכן נהגו להפטיר בנביא".

גם "אורחות חיים" כתב והביא המעשה הידוע המוכא במס' כלה רבתי, מעין המעשה המובא בזוהר הק' דלעיל בשבח "עליית מפטיר". וכך כתב בהלכות אבל וז"ל:

"ותקנו ז"ל לומר קדיש על מה שנמצא באגדה, פעם אחת פגע ר' פלוני במת אחד שהיה מקושש עצים ונושאן על כתפו, אמר לו בני למה לך, אמר לו רבי, כה משפטי כל הימים להביא באש של גיהנום להיות נדון בה. אמר לו ואין מי שיוכל להצילך מן הצער הגדול הזה אמר לו אין מי שיצילני אם לא שיאמר בני קדיש או יפטור בנביא לכבוד השם בעבורי ואם יעשה כן ידעתי כי זכותו תעמוד אלי ויגן בעדי. ויבא רבי פלוני ויגד זה לבנו של מת ויעש כל אשר אמר. לימים נגלה המת אל החכם הנזכר פעם אחרת ויאמר לו תנוח (נפשך) דעתך שהנחת את דעתי ועל זה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא כל י"ב חדש וגם להפטיר בנביא".

גם בספר ה"כלבו" (סימן קי"ד) הביא מעשה זה שכאמור מקורו בכלה רבתי ובזוהר הקדוש, ועניין חשיבות עליית מפטיר לנשמת הנפטר. גם הריב"ש בתשובה הביא מעשה זה ומעלת המפטיר (בשו"ת הריב"ש סימן קט"ו). גם מרן החיד"א (בספרו "ברכי יוסף" אורח חיים סימן רפד סעיף א') כתב על סמך כל זה, שמזה נתפשט המנהג שמי שיש לו יארצייט באמצע השבוע על אחד מהוריו, עולה ל"עליית מפטיר" בשבת שלפני יום היארצייט. וז"ל: "מפטירין בנביא וכו'. אמרו ז"ל באגדה שמת אחד אמר דאינו ניצול מעונשו הקשה עד שבנו יאמר קדיש או יפטיר בנביא. וכתב הריב"ש בתשובה (סי' קט"ו) דמזה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא כל י"ב חדש וגם להפטיר בנביא. עכ"ל הריב"ש. ועתה נתפשט עוד באיזה מקומות דבהגיע תור זמן פטירת אב ואם בכל שנה הבן מפטיר בשבת הקודם".

לפי זה, הטעם למנהג שנהגו לתת עליית "מפטיר" לבעל יארצייט בשבת שלפני יום היארצייט, יסודתו בהררי קודש, וכל הפוסקים הדגישו את העניין של התועלת והנחת רוח שיש לנפטר מעליית "מפטיר", באשר יש בו תוספת ברכות ההפטרה לעיני הנפטר, וכן יש שכתבו שהטעם הוא, כיוון שהעולה למפטיר מתפלל מוסף, וזה גם לעילוי נשמת הנפטר. וכך אכן כתב בספר "ילקוט אברהם" (ליפשיץ) (לחלק יו"ד סי' שע"ו) שהטעם של הרמ"א שנוהגין להפטיר בנביא הוא, מפני שאם יעלה למפטיר יהיי מוכרח להתפלל תפלת מוסף ושניהם יחדו המה יותר משיעלה לאחד מהשבעה קרואים, וזהו הטעם שהבעל יארצייט, מתפלל מוסף בשבת שלפני היארצייט, ע"ש. וכתב שם עוד טעם אחר, משום שיש בברכות המפטיר תפלה על גאולת ישראל ועל קידוש שמו יתברך והוא כעין קדיש וצידוק הדין ע"ש.

- ט -

ועכשיו לרשימת החיובים שהביא ה"ביאור הלכה" בסימן קל"ו, שמקורה ב"למש"י וב"מגן אברהם" וב"שערי אפרים" בסימן רפ"ב, והביאה ב"קיצור שלחן ערוך", שכתבו שיש על הסגן, דהיינו גבאי בית הכנסת, לתת עלייה לתורה לחיובים אלה לפני מתפללים אחרים, וגם בתוך רשימת החיובים יש סדר קדימה, מי קודם למי ומי נדחה מפני מי, שלכן הם נקראים "חיובים" כיוון שגבאי בית הכנסת הממונה על העליות לתורה מחוייב לתת להם עלייה לתורה, ושיש ביניהם כאלה שהגבאי מחוייב להם יותר מאשר לאחרים. יש להדגיש ולציין שהחיוב של כל החיובים האלה הוא, לתת להם עליית חובה משבע עליות החובה שתיקנו חז"ל, ולא מן התוספות שנוהגים להוסיף מעבר לעליות החובה, וגם לא "עליית

מפטיר" שגם היא כאמור איננה עליית חובה ככל עליות החובה וכפי שהסברנו לעיל. שהרי חובה על הגבאי לתת להם עלייה לתורה, ועלייה לתורה המגיעה להם היא עליית חובה, ולא עליית "תוספת" שאינה עליית חובה.

תחילה עלינו להבין מדוע חייבים לתת עלייה לתורה לאלה יותר מאשר לאחרים, ומה מעלתם של החיובים הנמצאים בראש הרשימה שדוחים את החיובים האחרים הנמצאים בתחתית הרשימה הנחשבים לפחותים מהם שלכן הם דוחים אותם. יש לציין שהטעם של כל החיובים האלה אינו אחיד, אין טעמו של זה כטעמו של זה. יש מהם שהטעם הוא מפאת מעלתם וחשיבותם, כמו "חתן" למשל. כשם שחז"ל קבעו שיש לתת עלייה ראשונה לכהן מפאת חשיבותו וכדכתיב "וקדשתו", ועלייה שניה ללוי וכדכתיב "הכהנים בני לוי" תחילה כהן ואח"כ לוי, ועליית שלישי ע"פ הגמרא לתלמיד חכם, או עליית שישי ע"פ הקבלה לתלמיד חכם, כך יש לתת עלייה לחתן ביום חופתו או לחתן בשבת שלפני חתונתו, כיוון שחתן הוקש לכהן וכדכתיב "כחתן יכהן פאר" וכדברי הגמ' דלעיל. או מפני שחתן דומה למלך וכדברי האגדה בפרקי דר' אליעזר (פרק ט"ז) בענין מעמדו של החתן. וז"ל שם:

"החתן דופה לפלך עה הפלך הכל עקלסין אותו שבעת ימי הפשתה, כך חתן הכל עקלסין אותו שבעת ימי הפשתה. עה הפלך לובש בגדי כבוד. כך החתן לובש בגדי כבוד. עה הפלך שפחה ופשתה לפניו כל הימים. כך החתן שפחה ופשתה לפניו כל שבעת ימים. עה הפלך אינו יוצא לשוק לבדו, כך החתן אינו יוצא לשוק לבדו. עה הפלך פניו פאירות כאור החמה. כך חתן פניו פאירות כאור החמה. שנ' והוא כחתן יוצא בחופתו".

וזו גם הסיבה שחתן נמצא בראש הרשימה של ה"חיובים" ושיש להעדיף אותו על פני כל החיובים האחרים ודוחה אותם אם אין מספיק עליות לכולם.

השני ברשימת החיובים הוא "נער שנעשה בר מצוה באותה שבת". נער הנעשה בר מצוה ההופך להיות "בר חיובא", ונהיה אדם גדול אשר חייב בקיום תורה ומצוותיה, ומתחיל להצטרף לכל דבר שבקדושה מעלתו גדולה משל אחרים, כיון שזה זמן חינוכו, ולכן יש חיוב לתת לו עלייה לתורה ככל בר מעלה, וגם כדי לחנכו למצוות. אמנם מעלתו פחותה משל חתן ביום חתונתו, ולכן אם נמצאים בבית הכנסת ביום חול חתן ביום חתונתו ונער בר מצוה הנעשה לבר מצוה בו ביום, ואין אף אחד מהם שהוא כהן או לוי אלא שניהם "ישראל" ואי אפשר לתת עליית שלישי אלא לאחד מהם, החתן קודם, כיון שחתן דומה למלך. אבל אם נמצא בבית הכנסת נער בר מצוה שחל יום הבר מצוה שלו בשבת קודש, ובאותה שבת נמצא באותו בית כנסת חתן שיום החתונה שלו יחול באמצע

השבוע, ושבת זו היא שבת שלפני חתונתו, המכונה "שבת אופרוף" אין מעלתו גדולה משל נער בר מצוה שנכנס לעול המצוות בו ביום, אלא החיובים של שניהם שווים ואין עדיפות לאחד על פני השני ולכן יטילו גורל ביניהם.

השלישי ברשימת החיובים לעלייה לתורה הוא "בעלה של יולדת שבאה לבית הכנסת בפעם הראשונה שלאחר הלידה". והטעם הוא, כיון שיוולדת חייבת להביא קרבן לאחר לידתה בזמן שבת המקדש היה קיים, וכיוון שחובה על הבעל להביא את קרבן היולדת שאשתו חייבת, לכן כיום שאין בית המקדש קיים העלייה לתורה של בעלה, חשיבא במקום הקרבן. וביום ממש של הבאת הקרבן כשהיה בית המקדש קיים שהוא יום הארבעים ואחד ללידתה לילדת זכר, או יום שמונים ואחד ללידתה לילדת נקבה, בעלה נקרא חיוב ומקבל עלייה לתורה אף שאין האשה באה לבית הכנסת, כיון שביום הזה ממש היתה צריכה להביא קרבן יולדת, לכן העלייה לתורה ביום זה הינה במקום הקרבן. וכך כתב בענין זה ר' שלמה גאנצפריד בספרו ("קיצור שלחן ערוך" סימן ע"ה סעיף י"א) וז"ל: "בעל היולדת שילדה בן והולכת לבית הכנסת. ואם אינן הולכות לבית הכנסת, אין הבעלים חיובים אלא אם הוא יום ארבעים ואחד לזכר או יום שמונים ואחד לנקבה, שאז הוא זמן הבאת הקרבן".

הרי לנו שזמן הבאת הקרבן של היולדת הוא הטעם לחיוב העלייה לתורה לבעל היולדת בזמן הזה, כיוון דעלייה לתורה היא במקום הקרבן.

טעם אחר הובא בספר "אליה רבא" (או"ח סימן רי"ט ס"ק ה') שבאמירת "ברכו את ה' המבורך" ע"י הבעל בעלייתו לתורה ועניית אמן של אשתו על ברכתו הויא הודאה. וז"ל שם: "מצאתי בתורת חיים פרק חלק עוד טעם, דכשאומר 'ברכו את ה' המבורך' הוה ליה נמי כהודאה, דכתיב 'הודו לה' ברכו שמו', וביוולדת יכוין הבעל כשאומר 'ברכו' שנותן הודאה בשביל אשתו והיא תענה אמן על ברכתו".

אמנם היום לא נהגו בזה שהבעל יעלה לתורה ביום ארבעים ואחד ללידת הזכר וביום השמונים ואחד ללידת הנקבה, אבל מן הראוי לנהוג כן שהרי אפילו במפלת ולד שיש בו צורה כתב הי"מגן אברהם" שם, שבעלה נחשב לחיוב לעלות לתורה. וז"ל המג"א: "וני"ל דהמפלת בעלה חיוב אא"כ הפילה צורה שאין אנו בקיאים בה דאז אינו דוחה חיוב אחר דשמא אינו ולד".

- 9 -

החיוב הרביעי בדרגות החיוב הוא בעל "ארצי" מידי שנה בשנה ביום שבו נפטר אביו או אמו, בין בחול ובין בשבת. יום הארצי על אב ואם, נחשב ליום מיוחד הן בפסיקה ההלכתית בעיני כל גדולי ההלכה, והן בעיני גדולי המקובלים אשר מכנים יום זה כיום שבו מידת הדין מתוחה על המת. וה"לבוש" כותב שטעם הארצי כיון שבאותו יום איתרע מזליה של בן המת. (הובא בשו"ת "דברי יציב" חלק יורה דעה סימן רל"ה). וכתב האר"י הקדוש ב"שער הכוונות" שביום הארצי מעלים את נשמת הנפטר ממדרגה למדרגה ומחיל אל חייל. וכך כתב הרב "בן איש חי" בספרו "שו"ת תורה לשמה" (סימן תצ"ג) וז"ל: "ומזה תבין תוקף ועוצם יום הפטירה, שגם בכל שנה ושנה יהיה עילוי לאותו צדיק בעבר התיקון שעשה ביום פטירתו ממש בפעם הראשון ויש לו נחת רוח אותו היום בכל שנה ושנה, וא"א להארך ולהרחיב הדברים יותר בזה".

ובפרט בשבת שלפני יום הפטירה שמאז עיקר עליית הנשמה, וכפי שנראה להלן. וכמו שכתב מהר"י אלגאזי בספר "שלמי ציבור" (דף ק"צ ע"ב) וז"ל: "ואני קבלתי שיש לומר הקדיש בשבת שלפני יום פטירת האב והאם, לפי שעיקר עליית הנשמות העולות מדרגה אחר מדרגה בגן עדן, הוא בשבת שלפני יום הפטירה כמבואר בזה"ר". ומכאן מעלת העלייה לתורה לכן הנפטר בו ביום שבו נפטר אביו או אמו, שיש בזה נחת רוח גדול לנשמתו של הנפטר.

וראיתי בפוסקים האחרונים שדנו בשאלה, אם אפשר לקרוא בתורה ביום שני או ביום חמישי בתפילת מנחה במקום בתפילת שחרית, אם באותו יום לא יכלו לקרוא בתורה בתפילת שחרית כתקנת חכמים, כגון שהיו בדרך ולא היה להם ספר תורה לקרוא בו, והכריעו שאין לקבוע קריאה בתורה במנחה במקום בשחרית בניגוד לתקנת חכמים, אבל אם יש סיבה כגון שבין העשרה שלא שמעו קריאת התורה בשחרית יש אחד שהוא בעל ארצי בו ביום שלא עלה לתורה, וע"י קריאה זו יוכל לעלות לתורה לע"י אביו או אמו כיוון שיש בזה ענין גדול לנשמת הנפטר, התיירו לקרוא במנחה בשביל זה כיוון שכך נהגו לעלות לתורה ביום הארצי. כאמור, הרבה פוסקים דנו בנושא זה, אך נסתפק בהבאת תשובה מפורשת שכתב בעניין זה בשו"ת "בצל החכמה" (חלק ד סימן יז) וז"ל: "והנלע"ד בס"ד שאם כי אין לסור מהכרעת האחרונים, שאין להשלים במנחה קריאת התורה שבטלו בשחרית בבי' והי' מ"מ בעת הצורך וכגון שיש בין העשרה שלא שמעו קריאת התורה בבוקר, מי שיש לו בו ביום יום השנה (יאהרצי"ט) לפטירת אביו או אמו והוא לא עלה לתורה בשבת שלפניו ובבי' והי' לא קראו שחרית מחמת אונס, והוא בא לשאול אם רשאים לקרוא בתורה בשעת

מנחה להשלים הקריאה דשחרית שבטלו באונס, נראה שאין למנוע מהם הקריאה, מאחר וידוע כי רבים מאוד מדקדקים ומקפידים לעלות לתורה ביום השנה לפטירת אב ואם ובפרט כשגם לא עלה בשבת שלפניו.

הרי שכדי לאפשר לבעל היארצייט לעלות לתורה התירו להוציא ספר תורה ולקרוא בו בתפילת מנחה במקום בתפילת שחרית שלא יכלו לקרוא בהעדר מנן או מסיבת אונס אחרת, אע"פ שללא סיבה זו היה אסור להם להוציא ס"ת במנחה כיוון שאין זה הזמן שחכמים תיקנו בו קריאה בתורה.

החיוב החמישי בדרגת החיוב הוא לתת עלייה לתורה לאבי הבן ביום שהוא מכניס את בנו בבריתו של אברהם אבינו ע"ה. והטעם הוא משום חיוב מצווה, ובפרט מצווה גדולה כברית מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות. לפי זה מי שאשתו ילדה בת אין שום חיוב לתת עלייה לתורה לבעלה של היולדת אף אם רוצה לקרוא שם לבת שנולדה לו, כיון שיכול לקרוא לה שם גם ללא עליה לתורה. אלא אם כן ביום השמונים ואחד ללידתה שאז הוא חיוב לעלות לתורה במקום הקרבת הקרבן שאשתו חייבת ביום זה וכדלעיל. אבל ברור שאין לזה שום קשר לקריאת השם, שהרי גם אם אשתו הפילה ולד שיש בו צורה, גם אז הוא נחשב כחיוב לעלייה לתורה אף שאין שם קריאת השם.

וראיתי בתשובת מהר"י מברונא (שו"ת מהר"י מברונא סימן ק"פ) שכתב שבדינינו בימי הגדולים היו רגילים לכבד בעלייה לספר תורה למי שקנה טלית חדשה כדי לפרסם עניין זה משום חיוב מצווה. והרי דברים קל וחומר אם בטלית חדשה נהגו לכבד בעלייה כדי לפרסם זאת משום חיוב מצווה, קל וחומר לאבי הבן ביום שמכניס את בנו בבריתו של אאע"ה, שזו מצוות עשה שיש עליה עונש כרת וכן שנכרתו עליה י"ג בריתות וזו מצוות חיובית, שלא כמצוות ציצית שאמנם שקולה כנגד כל המצוות, אבל כידוע זו מצווה קיומית ולא מצווה חיובית. אמנם מהר"י מברונא כותב שם באותה תשובה שקריאת אבי הבן לס"ת אין טעם למנהג זה כי בלאו הכי זה מפורסם, אבל המתבונן בתשובה יראה שהדין של מהר"י מברונא עוסק בשאלה אם להעדיף לעלייה לתורה "בעל ברית" שהוא הסנדק שנהגו לקנות מיולדות עניות להיות "בעל ברית" כדי להמציא להם פרנסה ליולדות, או להעדיף "אבי הבן" לעלייה לתורה, ומהר"י מברונא הכריע שיש להעדיף לעלייה לתורה את ה"בעל ברית" על פני "אבי הבן" שלא מכניס את בנו לברית מילה באותו יום, אם אין אפשרות לתת עלייה לתורה לשניהם, כי אבי הבן שאין מכניס את בנו לברית באותו יום אין צריך לפרסמו, אבל הקונה מיולדות עניות להיות "בעל ברית" שזה עניין גדול לפרנס את היולדות העניות צריך לפרסמו כדי שילמדו ממנו, אבל הוא לא דיבר כלל על אבי הבן שמכניס את בנו לברית מילה באותו יום. וז"ל מהר"י מברונא:

"מעשה בריגנשפור"ק שאשה באה שם מעיר אחרת, וילדה בן ביום ה', ובא אחד מיושבי הקהלה ונעשה לו בעל ברית, וביום ו' נולד בן לאי מיושבי הקהלה, ובשבת רגילין לקרות לסי"ת אבי הבן ובעל ברית, ואירע שלא יכלו לקרות לסי"ת רק אי מהם, ושאלוני, מי קודם אם אבי הבן קודם, שהוא מיושב פה, וגם הוא אבי הבן והוא קודם, או דילמא כיון שהבן האי נולד ביום חמישי ונעשה בעל ברית כדי לקיים מצוותו ולקרות בתורה, הוא קודם. והשבתי, בעל ברית קודם מתרי טעמי, חדא דרגילין למיקרי בעל ברית לפרסם חיוב המצוה, וכדי לקנות בדמים יקרים דהורגלו לקנותו בשביל העניים דלית להו יציאה לפרנס את היולדת, הילכך מכבדים אותם וקוראים אותם לסי"ת. וכן רגילין בריינו"ס בימי הגדולים כל מי שקונה טלית חדש רגילין לקרותו לסי"ת לפרסם היאך זהירים בחיוב המצוה, הילכך הכא נמי לא שנא, אבל קריאת אבי הבן לסי"ת אין טעם למנהג זה כי בלאו הכי הוא מפורסם ומאי מצוה קעביד השתא, הילכך בעל ברית הוא קודם דאי לא מכבדי ליה שבקי ולא קני ליה במעותיו. ועוד כל הקודם זכה, וכיון דזה נולד תחלה זכה בקריאתו אע"ג דאין אדם זוכה בדשב"ל, מ"מ הואיל ועביד שבת ואתי סמיך דעתיה עליי וקונה ליה, ונכון להקדים הקודם כי היכי דלא ליתו לאינצויי. ומה שטענו דזה השני מיושב פה וזה אינו מיושב פה אין זו טענה, דכל ישראל ערבים זה בזה במצוות, ואין תלוי ביושבי העיר כללי".

- י"א -

ועתה למנהגים השונים בענין "עליית מפטיר" לחיובים השונים. מה שנהגו בקהילות מסוימות לתת "עליית מפטיר לחתן" בשבת שלפני חתונתו אין לזה שום מקור בפוסקים. וגם אין בזה שום סבא לחייב עליית מפטיר לחתן, וההיפך הוא הנכון. כיוון שחתן נמצא בראש רשימת החיובים הרי שחייבים לתת לו עלייה רגילה שהיא "עליית חובה" מתוך שבעת העולים שהם חובה, ולא "עליית מפטיר" שהיא אינה עליית חובה, וכפי שהוכחנו לעיל. וכמו שפסק ה"לבוש" (בסימן רפ"ב) שחתן בשבת שלפני חתונתו הוא חיוב ודוחה כל החיובים האחרים חוץ מנער בר מצוה שנכנס לעול המצוות באותה שבת. ואכן בספר שולחן העזר (ח"ב סימן ו' סעי' א' בשמלה לצבי סק"ג) כתב מנהג זה שהחתן לפני החתונה עולה למפטיר, והוא תמה שם מדוע שלא יתנו לו עליה בתוך שבעת הקוראים מאחר שהוא חיוב, ואמנם הוא לא ענה כלום על תמיהה זו, אבל הוא סיים

וכתב: "אבל הנח להם לישראל דמנהג ישראל תורה הוא", למרות שאין שום טעם לכך. ויותר מזה כתבו הפוסקים שמי שהוא חיוב הזכאי לעלייה לתורה, יש לתת לו עלייה דווקא מאחת העליות של "שבעת העולים" שהם חובה, ולא "עליית תוספת", או כפי שמכנים אותה "עליית מוסיף", שאינה מעליות החובה אלא מוסיפים עליות נוספות על עליות החובה, מפני שחתן זכאי לעלייה שהיא עליית חובה, וכפי שהבאנו לעיל.

וראיתי בשו"ת "ציץ אליעזר" (חלק כ"א סימן כ') שכתב טעם מדיליה מדוע נהגו לתת עליית מפטיר לחתן בשבת שלפני יום חתונתו, שכיוון שנהגו לזרוק על ראש החתן סוכריות וגורמים להפרעה של קריאת התורה, לכן נהגו לתת לו עליית מפטיר שהיא בסוף הקריאה. וז"ל שם: "ולעני"ד נראה שהונהג כן לקרותו רק למפטיר ולא בתוך ז' קרואים, מפני שהרי מזמרין עליו וזורקים על ראשו וכו' חבילות מטעמים וכו', ונעשה עיי"כ רעש ובלבול בביהכ"נ מקטנים וגדולים. והיה זה בגורם לקלות ראש ובלבול, והפרעה במידה ידועה להמשכת הקריאה והאזנה בכובד ראש כדרוש, לכן הנהיגו לקרותו בסוף הקריאה ולמפטיר".

הוכחנו לעיל (באות ז) את המעלה והחשיבות הגדולה ל"עליית מפטיר" לבעל היארצייט, שלכן נהגו לתת "עליית מפטיר" בשבת שלפני היארצייט על אביו או על אמו לבן הנפטר. נציין את דבריו של הרב "בצל החכמה" (שו"ת "בצל החכמה" חלק ב סימן ו) כסיכום לעניין זה וז"ל:

"אמנם באלף המגן (על "מטה אפרים", דיני קדיש יתום שער ג' סק"ב) כתב הטעם למה שנהגין להפטיר בשבת שקודם היא"צ, שהוא עפ"י הזוה"ק, שעיקר העליה של הנשמות העולות מדרגה אחר מדרגה הוא בשבת שקודם היא"צ, והעתיקו דבריו כמה אחרונים. מבואר לטעם זה כי בתרווייהו, בשבת ובמפטיר תלוי מילתא, דהמפטיר מועיל להעלות הנשמה כמו שכתב הכלבו (עיי אות א') וטוב שיהי' ביום השבת שלפני היארצייט דווקא, שאז עיקר זמן לעלית הנשמות. ולפי"ז בודאי שגם אם חל היארצייט באמצע השבוע ביו"ט, יש להפטיר בשבת שלפניו, דכיון שאז עיקר עלית הנשמה למדרגה יותר גבוה וקריאת המפטיר מועלת לכך, בודאי ראוי שיפטיר אז. ועיי' "דרכי חיים ושלום" (סיי ר"י) שהגאון ממונקאטש זצ"ל עלה למפטיר בשבת שלפני היא"צ, ע"ש. ואף שאביו הגאון בעל דרכי תשובה זצ"ל נפטר ביו"ט ב' דסוכות דאיכא מפטיר בו ביום, אפילו הכי עלה מפטיר בשבת שלפניו, ואתי שפיר לטעם הנ"ל. ולפי זה מכל שכן כשחל היארצייט ביום חול אחר היו"ט שיפטיר בשבת שלפניו".

לפי זה, נראה מכל האמור, שאם ישנם בבית הכנסת בשבת שני מתפללים שאחד מהם הוא חתן בשבת שלפני חתונתו אשר תתקיים באמצע השבוע, והאחר הוא בעל יארצי"ט על אביו או על אמו, אשר יום האזכרה שלהם חל באחד מימות השבוע שלאחריו, וכל אחד מהם רוצה "עליית מפטיר", יש לתת לבעל היארצי"ט "עליית מפטיר", ואילו לחתן יש לתת עלייה רגילה. וכך פסק במפורש גדול הפוסקים בדורנו הגאון הגדול מרן הרב שמואל וואזנר שליט"א, אשר כתב והרחיב בעניין סדר הקדימה של החיובים, וביאר את דברי ה"ביאור הלכה" שהם דברי "הלבוש" כדברנו לעיל שאינם עוסקים כלל ב"עליית מפטיר" אלא בעלייה רגילה. פסק ההלכה שלו הובא בהרחבה בקובץ "מבית לוי" חלק י"ב (עמודים י"ג עד י"ח), נציין קטע מדבריו המובאים שם תחת הכותרת "רשימת החיובים לעלות לתורה ודיני הקדימה", וז"ל:

"עיקר החיוב לכל החיובים הוא לקבל עליה ולא מפטיר, מלבד יארצי"ט שיש בו ענין לעלות למפטיר. ועל כן אם יש יארצי"ט בשבוע שאחריו וחתן בשבת 'אופרוף' ששניהם רוצים מפטיר, בעל היארצי"ט קודם לקבל את המפטיר. וכן בחתן עיקר החיוב לעליה ולא למפטיר" עכ"ל. ואכן כך פסקו הרבה מן הפוסקים. וקצת תימה על הרב "ציץ אליעזר", (חלק כ"א סימן כ') אשר מחד כתב שלא נמצא טעם בפוסקים מדוע נהגו לתת עליית מפטיר לחתן בשבת שלפני חתונתו, וכן לא מצא מקור לכך, והטעם שכתב מעצמו הוא, כיוון שנהגו לזרוק חבילות סוכריות וממתקים על ראש החתן וגורמים הפרעה באמצע קריאת התורה, לכן נהגו לתת לחתן עליית מפטיר שהיא לאחר גמר הקריאה. ומאידך, הוא עצמו פסק שם שאם יש חתן בבית הכנסת בשבת שלפני יום חתונתו, ובאותה שבת נמצא בבית הכנסת בעל יארצי"ט על אחד מהוריו אשר יום האזכרה שלהם חל באחד מימות השבוע, ושניהם רוצים עליית מפטיר, יש לתת עליית מפטיר לחתן ובעל היארצי"ט יקבל עלייה רגילה. וז"ל (שם): "ולענין נראה שהונהג כן לקרותו רק למפטיר ולא בתוך ז' קרואים, מפני שהרי מזמין עליו וזורקים על ראשו וכו' חבילות מטעמים וכו', ונעשה עי"כ רעש ובלבול בביהכ"נ מקטנים וגדולים. והיה זה בגורם לקלות ראש ובלבול, והפרעה במדה ידועה להמשכת הקריאה והאזנה בכובד ראש כדרוש, לכן הנהיגו לקרותו בסוף הקריאה ולמפטיר. באשר על כן נראה לדעתי להלכה, שיש לתת המפטיר לחתן בשבת קודם החתונה שמזמין אותו, וזה שבשבת קודם היארצי"ט שלו יקבל עליה רגילה בקריאת התורה".

גם בספר "פסקי תשובות" כתב בהרחבה בסימן קל"ו על עניין זה, והביא פוסקים רבים גם בני זמננו שפסקו לתת "עליית מפטיר" לבעל היארצייט בשבת שלפני יום היארצייט, ואילו לחתן יש לתת עלייה רגילה, כאשר שניהם מתפללים באותו בית הכנסת, וכל אחד מהם רוצה עליית מפטיר. וכתב שם בעמוד קל"ט באות ו' בזה הלשון וז"ל: "וכבר נתפשט המנהג לתת לחתן שלפני החתונה "עליית מפטיר". ואין לזה מקור בפוסקים. אך מנהג ישראל תורה הוא, אך אם יש בבית הכנסת גם בעל יארצייט שנוהג להפטיר, הוא קודם לקבל המפטיר על פני החתן".

והנה לעומת מה שכתבו הפוסקים שאין טעם למנהג שנהגו לתת "עליית מפטיר" לחתן, וכן לא מצאו מקור לכך, רבים כתבו את מעלת "עליית מפטיר" שמקבל בן הנפטר בשבת לע"נ אביו או אמו. ומפאת חשיבות ההשוואה נציין את המקורות האלה, שחלקם הובאו דבריהם בגוף המאמר. ואלו הם: (א) "זוהר חדש" - פרשת אחרי מות דף מ"ט ע"ב, על המעשה המוכבא במסי' כלה רבתי, והביאו ה"אור זרוע" בהרחבה בחלק ב' סימן נ'. וכן הביאו ה"מחזור ויטרי" - חלק א' סימן קמ"ד. (ב) "מקדש מלך" על הזוהר - פרשת ויקהל דף רט"ו ע"ב. על פי מדרש הנעלם. (ג) "זוהר חדש" - רות דף פ"ד ע"ג. (ד) "ארחות חיים" חלק ב' עמוד תר"א. (ה) "כל בו" - סוף סימן קי"ד דף פ"ח ע"ב. (ו) שו"ת "הריב"ש" סימן קט"ו. (ז) שו"ת "נשמת כל חי" של הגאון ר' חיים פאלאגיי - חלק יורה דעה סימן ע"ב. (ח) "ברכי יוסף" - סימן רפ"ד. (ט) "כף החיים" סימן רפ"ד. (י) "מטה אפרים" דיני קדיש יתום ש"ד ס"ב. (יא) שו"ת "מעשה אברהם" - חלק יורה דעה סימן נ"ו. (יב) "ספר חיים" - סימן כ"ה אות י"ט. (יג) ספר "משא חיים" - מנהגים מערכת י' אות ק'. (יד) שו"ת "מלאכת שלמה" - חלק יורה דעה סימן י"ד. (טו) שו"ת "משנה הלכות" חלק י"א סימן רכ"ד.

ועל כן לאור כל האמור, כשיש בבית הכנסת חתן בשבת שלפני יום חתונתו, ובאותו מנין מתפלל גם בעל יארצייט על אביו או על אמו שיום היארצייט חל באמצע השבוע, וכל אחד מהם רוצה לעלות לעליית מפטיר כנהוג, יש לתת "עליית מפטיר" לבעל היארצייט ולחתן יש לתת עלייה רגילה.